

OSNOVE ELEKTROTEHNIKE

2. Osnovni elementi strujnih krugova

© [Sveučilište u Zagrebu](#) · [Fakultet elektrotehnike i računarstva](#)
[Zavod za osnove elektrotehnike i električka mjerenja](#)

Ovo djelo je dano na korištenje pod licencom [Creative Commons Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0 Hrvatska](#).

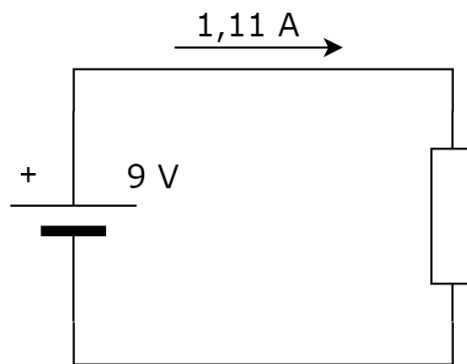

Električni ili strujni krugovi

- **električni ili strujni krugovi** su zatvorene vodljive petlje dizajnirane za kontrolirano gibanje naboja
- krug se sastoji od **aktivnih elemenata** (koji unose energiju u strujni krug) i **pasivnih elemenata** (koji troše ili pohranjuju energiju)
  - ove elemente međusobno spajamo **vodičima**
- idealni strujni krug smatramo **sustavom bez gubitka energije**
  - sva energija koju aktivni elementi unose u krug potroši se ili pohranjuje na pasivnim elementima
  - vodiče smatramo idealnim elementima koji provode struju bez gubitaka

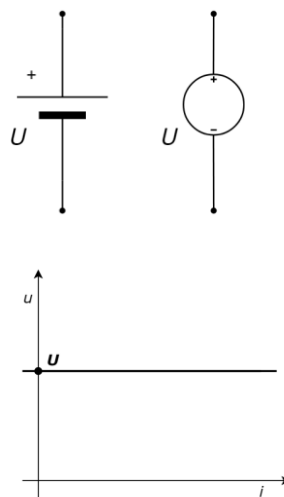
Aktivni elementi strujnih krugova - Idealni istosmjerni naponski izvor

- na slici vidimo shematski prikaz strujnog kruga iz prethodne lekcije
- bateriju smo modelirali **idealnim naponskim izvorom**
  - aktivni element strujnog kruga koji **uvijek zadržava isti iznos napona na priključnicama**, dok struja ovisi o priključenom trošilu

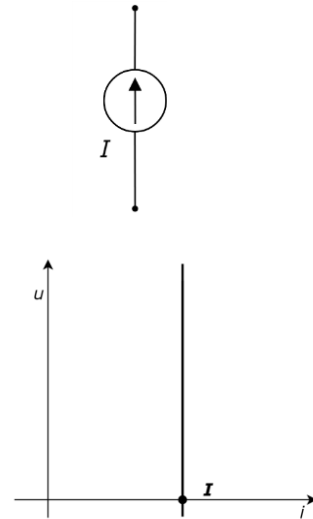
Idealni istosmjerni naponski izvor (2)

- simbol idealnog istosmjernog naponskog izvora je prikazan na slici
  - u pravilu ćemo koristiti simbol prikazan na lijevoj strani
- umjesto oznake U često ćemo vidjeti i oznaku E ("elektromotorna sila")
  - obje notacije označavaju isto – iznos napona na polovima izvora
- s desne strane možemo vidjeti i naponsko-strujnu karakteristiku idealnog istosmjernog naponskog izvora

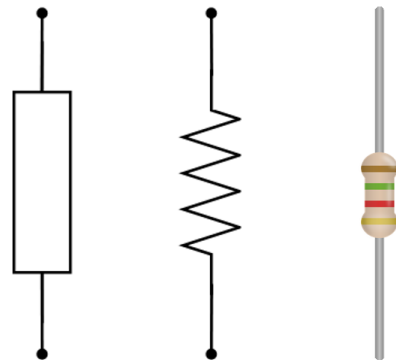
Idealni istosmjerni strujni izvor

- idealni istosmjerni strujni izvor **zadržava isti iznos struje kroz granu u kojoj se nalazi**, dok iznos napona na priključnicama ovisi o priključenom trošilu
- simbol za istosmjerni strujni izvor vidimo na slici
- s desne strane možemo vidjeti naponsko-strujnu karakteristiku idealnog istosmjernog strujnog izvora

Pasivni elementi strujnih krugova – otpornik

- **otpornik je pasivni element koji troši energiju u strujnom krugu**
  - električna energija se u otporniku pretvara u toplinsku energiju
- simbol za otpornik možemo vidjeti na slici
  - mi ćemo se držati simbola "pravokutnika"
  - s krajnje desne strane možemo vidjeti primjer otpornika iz stvarnog svijeta

Električni otpor i električna vodljivost

- Električni otpor vodiča R ovisan je o vrsti materijala, duljini vodiča l te površini poprečnog presjeka S

$$R = \rho \cdot \frac{l}{S}$$

- mjerna jedinica za električni otpor je **om** (simbol Ω): $[R] = \Omega = \text{V/A}$
- ρ je električna otpornost i svojstvo je materijala $[\rho] = \Omega\text{m}$

- Električna vodljivost je recipročna vrijednost električnog otpora

$$G = 1/R$$

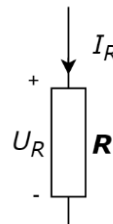
mjerna jedinica za električnu vodljivost je **simens** $[G] = \text{S} = \text{A/V}$

Ohmov zakon

- Odnos napona i struje na otporu R je:

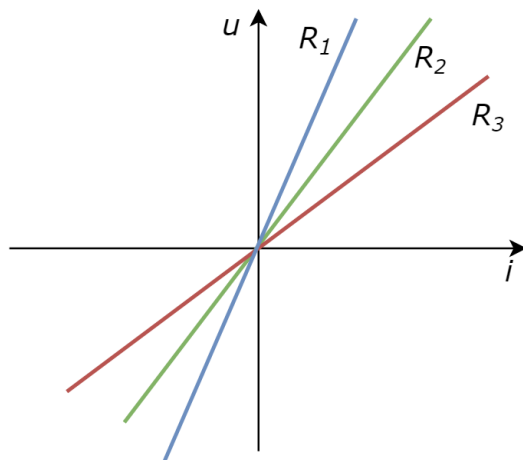
$$u_R(t) = R \cdot i_R(t)$$

- ova formula je **Ohmov zakon**, koji kaže da je **napon na linearnom otporniku direktno proporcionalan struji koja prolazi kroz otpornik**
- simbolima "+" i "-" označavamo mjesta višeg, odnosno nižeg potencijala
- struja ulazi u otpor R na njegov kraj koji je na višem potencijalu a izlazi na kraju koji je na nižem potencijalu – pad napona na otporu U_R

Naponsko-strujna karakteristika linearnih otpornika

- kao što i samo ime govori, naponsko-strujna karakteristika linearnih otpornika je pravac čiji nagib odgovara iznosu otpora
- odgovorite:
  - koji od linearnih otpornika s naponsko-strujnim karakteristikama sa slike ima najveći, a koji najmanji otpor?

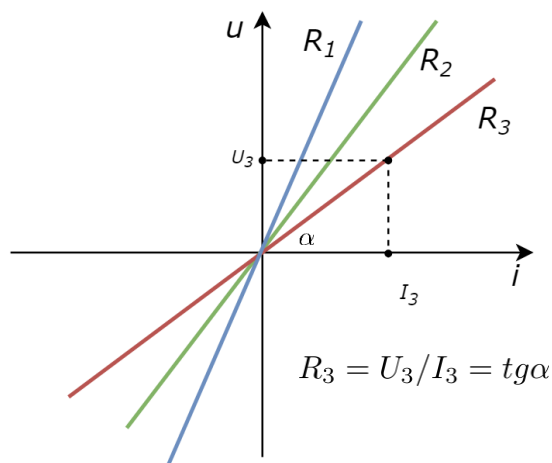

Naponsko-strujna karakteristika linearnih otpornika

- za isti iznos napona kroz otpornik R_1 ide najmanja, a kroz otpornik R_3 najveća struja, što znači da vrijedi:

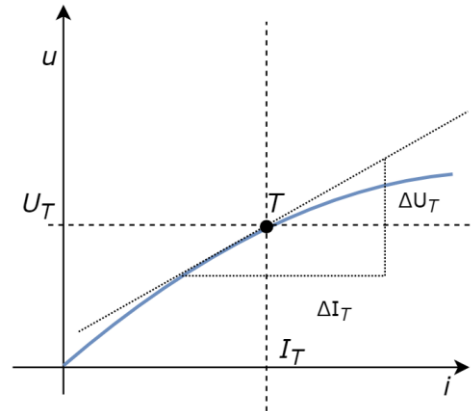
$$R_1 > R_2 > R_3$$

- ili, jednostavnije:
veći kut α = jače "protivljenje" =
= veći otpor

Nelinearni otpornici

- za razliku od linearnih otpornika, kod **nelinearnih otpornika omjer napona i struje nije konstantan**
  - žaruljica je primjer nelinearnog otpornika
- budući da kod nelinearnih otpornika ne postoji jedinstvena konstanta R , za njih uvodimo pojmove **statičkog** i **dinamičkog** otpora

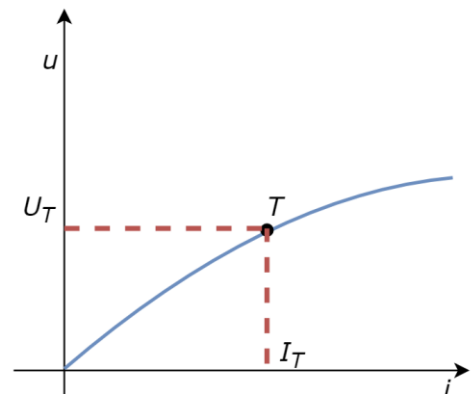

Statički električni otpor

- statički električni otpor opisuje koja je **vrijednost otpora u odabranoj radnoj točki**

$$R_{sT} = U_T / I_T$$

- različite radne točke imaju različite vrijednosti statičkog otpora

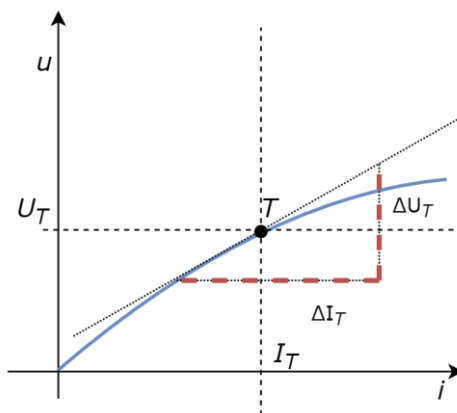

Dinamički električni otpor

- dinamički električni otpor opisuje **kako se mijenja napon sa malim izmjenama struje kroz element (i obrnuto)**
- računamo ga kao derivaciju funkcije ovisnosti napona o struji (ili nagib tangente) u odabranoj radnoj točki

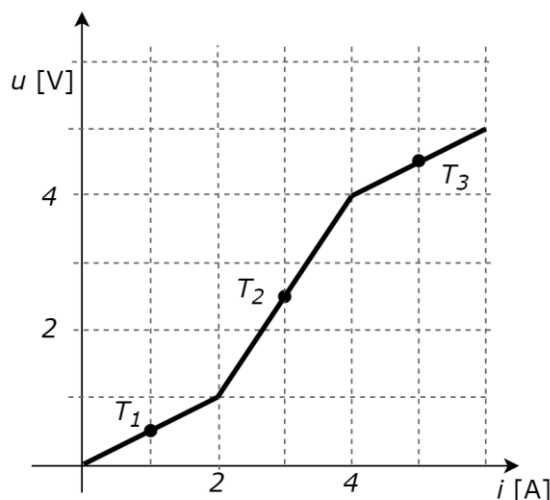
$$R_{dT} = (dU/dI)_T$$

- uočimo da kod linearnih otpornika za svaku radnu točku T vrijedi $R_{sT} = R_{dT} = R$

Primjer 1

- odgovorite:
  - koliki su statički i dinamički otpori u točkama T_1 , T_2 i T_3 ?

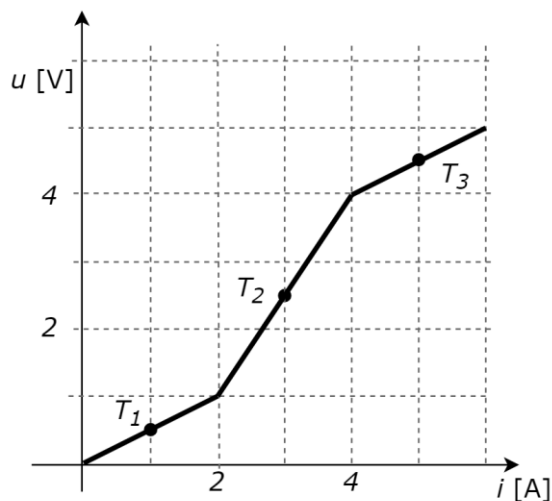
Rješenje

- statičke otpore lako izračunamo jednostavnim očitanjem vrijednosti u u pojedinim točkama:

$$R_{sT_1} = u(T_1)/i(T_1) = 0,5/1 = 0,5\Omega$$

$$R_{sT_2} = u(T_2)/i(T_2) = 2,5/3 = 0,83\Omega$$

$$R_{sT_3} = u(T_3)/i(T_3) = 4,5/5 = 0,9\Omega$$

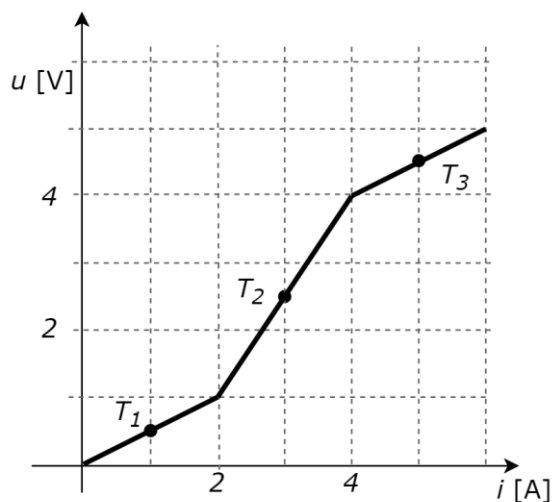
Rješenje

- dinamički otpor odgovara nagibu u zadanoj točki, kojeg u sva tri slučaja lako računamo budući da je krivulja zapravo izlomljeni pravac:

$$R_{dT_1} = (du/di)_{T_1} = 1/2 = 0,5\Omega$$

$$R_{dT_2} = (du/di)_{T_2} = 3/2 = 1,5\Omega$$

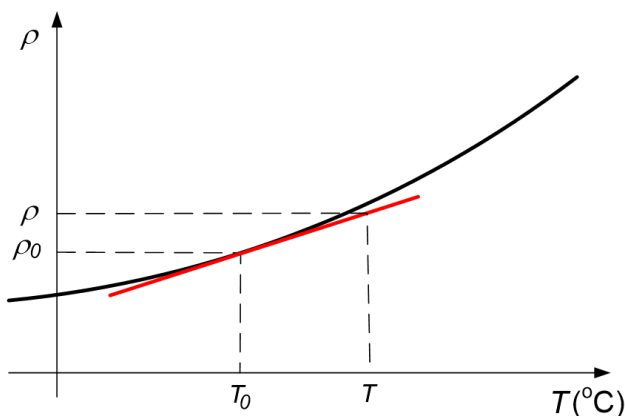
$$R_{dT_3} = R_{dT_1} = 0,5\Omega$$

Temperaturna ovisnost otpornosti

- Otpornost metala povećava se s povećanjem temperature

Temperaturna ovisnost otpornosti

- Tu ovisnost lineariziramo za male promjene temperature:

$$\rho = \rho_0(1 + \alpha(T - T_0))$$

- Na isti način je ovisnost otpora o temperaturi:

$$R = R_0(1 + \alpha(T - T_0))$$

- gdje je α temperaturni koeficijent (1/K)
  - za bakar $\alpha = 0,00393$ (1/K)

Snaga na otporniku i Jouleov zakon 1

- Pri prolasku struje kroz vodič elektroni se ubrzavaju i sudaraju s jezgrama i drugim elektronima gubeći pri tom kinetičku energiju
- Ta kinetička energija pretvara se u toplinsku
- Količina naboja koja u vremenu dt prođe vodičem između točaka A i B je:

$$dq = i dt$$

- Naboj pri tome izgubi energiju:

$$dw = dq \cdot u_{AB} = u_{AB} \cdot i dt$$

Snaga na otporniku i Jouleov zakon 2

- Snaga na otporniku je:

$$p(t) = \frac{dw}{dt} = u(t) \cdot i(t) = i(t)^2 \cdot R$$

Jouleov zakon!

Primjer 2

- Karakteristika napon - struja nelinearnog otpornika aproksimirana je parabolom $U = 0,5I^2$. Odrediti statički i dinamički otpor otpornika kod napona 2 V.

Primjer 2

- Karakteristika napon - struja nelinearnog otpornika aproksimirana je parabolom $U = 0,5I^2$. Odrediti statički i dinamički otpor otpornika kod napona 2 V.

$$U_T = 2\text{V} \Rightarrow I_T = \sqrt{2 \cdot U_T} = 2 \cdot 2 = 2\text{A}$$

$$R_{sT} = U_T / I_T = 2 / 2 = 1\Omega$$

$$R_{dT} = (dU/dI)_T = 0,5 \cdot 2 \cdot 2 = 2\Omega$$

Primjer 3

- Otpor namota električnog motora koji se nalazi u prostoriji u kojoj je temperatura $30\text{ }^{\circ}\text{C}$ iznosi $1,3\ \Omega$. U trajnom pogonu motora izmjeren mu je otpor namota od $1,606\ \Omega$. Kolika je temperatura namota motora u trajnom pogonu ako je on izrađen od bakra?

Primjer 3

- Otpor namota električnog motora koji se nalazi u prostoriji u kojoj je temperatura $30\text{ }^{\circ}\text{C}$ iznosi $1,3\ \Omega$. U trajnom pogonu motora izmjeren mu je otpor namota od $1,606\ \Omega$. Kolika je temperatura namota motora u trajnom pogonu ako je on izrađen od bakra?

$$\alpha_{Cu} = 0,00393\text{K}^{-1}$$

$$t_0 = 30^{\circ}\text{C}$$

$$R_0 = 1,3\ \Omega$$

$$R = 1,606\ \Omega$$

$$R = R_0(1 + \alpha_{Cu}\Delta t)$$

$$\Delta t = \frac{R/R_0 - 1}{\alpha_{Cu}} = 59,89^{\circ}\text{C}$$

$$\Rightarrow t = 30 + 59,89 \approx 90^{\circ}\text{C}$$

Primjer 4

- S porastom temperature otpori dva otpornika rastu linearno od iste početne vrijednosti R (pri temperaturi 20°C) do vrijednosti $3R$ za prvi odnosno $2R$ za drugi otpornik na nekoj temperaturi t .
Koliki je omjer α_1/α_2 ?

Primjer 4

- S porastom temperature otpori dva otpornika rastu linearno od iste početne vrijednosti R (pri temperaturi 20°C) do vrijednosti $3R$ za prvi odnosno $2R$ za drugi otpornik na nekoj temperaturi t .
Koliki je omjer α_1/α_2 ?

$$3R = R(1 + \alpha_1 \Delta t)$$

$$2R = R(1 + \alpha_2 \Delta t)$$

$$\Rightarrow \alpha_1/\alpha_2 = 2$$

Primjer 5

- Na otporniku za kočenje vjetrogeneratora koji ima otpor $R=1/8 \Omega$ razvija se snaga od 2 kW. Kolika je struja kroz otpornik? Kolika se energija utroši na otporniku ako tijekom jednog dana kroz njega teče struja u ukupnom vremenu od 2 sata?

Primjer 5

- Na otporniku za kočenje vjetrogeneratora koji ima otpor $R=1/8 \Omega$ razvija se snaga od 2 kW. Kolika je struja kroz otpornik? Kolika se energija utroši na otporniku ako tijekom jednog dana kroz njega teče struja u ukupnom vremenu od 2 sata?

$$R = 0,125\Omega$$

$$P = 2000\text{W}$$

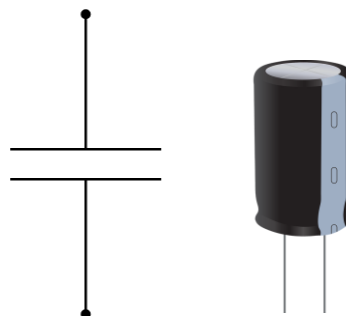
$$T = 7200\text{s}$$

$$P = RI^2 \Rightarrow I = \sqrt{P/R} = \sqrt{2000/0,125} = 126,49\text{A}$$

$$W = P \cdot T = 2000 \cdot 7200 = 14,4\text{MJ}$$

Kondenzator

- kondenzator je pasivni element sa svojstvom **pohranjivanja električne energije**
- na slici desno možemo vidjeti simbol za kondenzator kao i primjer kondenzatora iz stvarnog svijeta (paralelne plohe su spiralno namotane unutar elementa)

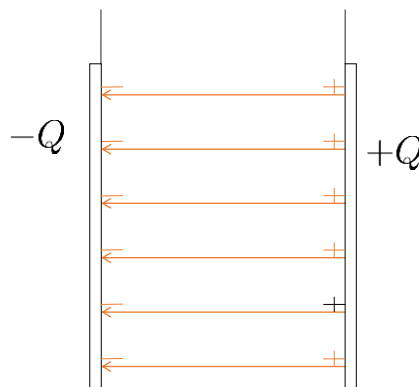

Kondenzatori i kapacitet

- Kondenzatori su uređaji za pohranu naboja
- Kapacitet je temeljna karakteristika kondenzatora

$$C = \frac{Q}{U}$$

- jednak je omjeru naboja i napona među pločama

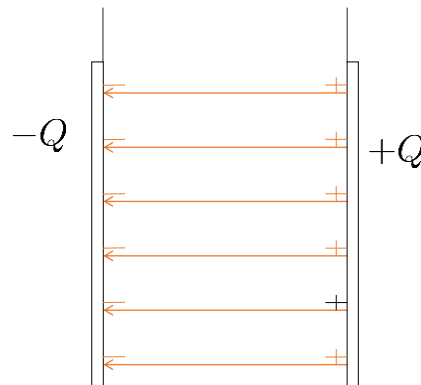
Kondenzatori i kapacitet

- mjerna jedinica za kapacitet je **farad**

$$[C] = \text{F}$$

- ako je površina ploha S , nalaze se na udaljenosti d a između njih je dielektrik s **dielektričkom konstantom** ε , onda kapacitet možemo izračunati i preko formule:

$$C = \varepsilon \cdot \frac{S}{d}$$

Energija pohranjena u kondenzatoru

- Promjena iznosa energije dW na kondenzatoru povezana je s promjenom naboja dq jednačbom

$$dW = U \cdot dq = U \cdot C dU$$

- Ako je napon između ploča kondenzatora U , u kondenzatoru je pohranjena energija

$$W = \int_0^U C \cdot U dU = \frac{C \cdot U^2}{2}$$

Primjer 6

- Zračni pločasti kondenzator je nabijen nabojem Q i odspojen od izvora. Odredite kako se promijeni napon na kondenzatoru, energija pohranjena u kondenzatoru i kapacitet ako se razmak između ploča poveća dva puta.

Primjer 6

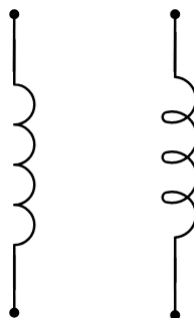

- Zračni pločasti kondenzator je nabijen nabojem Q i odspojen od izvora. Odredite kako se promijeni napon na kondenzatoru, energija pohranjena u kondenzatoru i kapacitet ako se razmak između ploča poveća dva puta.

$$\begin{aligned} Q_2 &= Q_1 = Q; d_2 = 2d_1 \\ C_1 &= \varepsilon \frac{S}{d_1} & C_2 &= \varepsilon \frac{S}{d_2} = \varepsilon \frac{S}{2d_1} = 0,5C_1 \\ U_1 &= \frac{Q_1}{C_1} = \frac{Q}{C_1} & U_2 &= \frac{Q_2}{C_2} = \frac{Q}{0,5C_1} = 2U_1 \\ W_1 &= \frac{C_1 U_1^2}{2} = \frac{Q^2}{2C_1} & W_2 &= \frac{Q_2^2}{2C_2} = \frac{Q^2}{2 \cdot 0,5C_1} = 2W_1 \end{aligned}$$

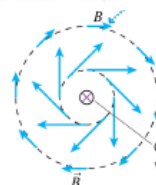
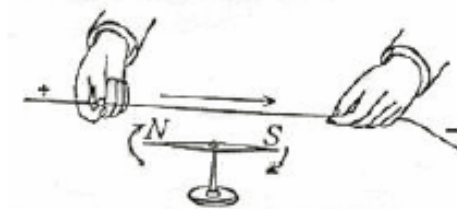
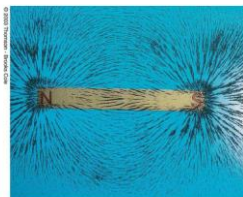
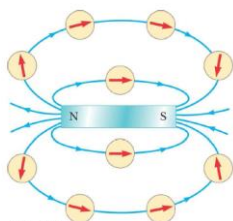
Zavojnica

- zavojnica je element sa svojstvom **pohranjivanja magnetske energije**
- najjednostavnije ju je zamisliti kao električni vodič oblikovan u **gusti niz paralelnih zavoja**, što kod **protjecanja struje** kroz vodič ima kao rezultat **stvaranje magnetskog polja** unutar zavoja
- simbol za zavojnicu vidimo s desne strane, kao i primjere zavojnica iz stvarnog svijeta

Osnove magnetizma (ponavljanje)

- Magnetsku indukciju uzrokuju permanentni magneti i električne struje

- Mjerna jedinica za magnetsku indukciju **tesla** $[B] = T$

Osnove magnetizma 3

- razmatramo tanki vodljivi prsten kojim teče struja I
- magnetski tok je ovisan o iznosu struje prstena o prema jednadžbi

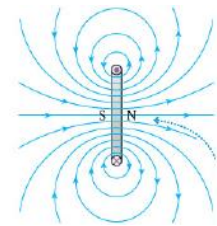
$$\Phi = L \cdot I$$

gdje je L induktivitet prstena – vodiča kojim teče struja i karakteristika je geometrije vodiča

- mjerna jedinica za magnetski tok je **veber**, dok je za induktivitet mjerna jedinica **henri**

$$[\Phi] = \text{Wb}$$

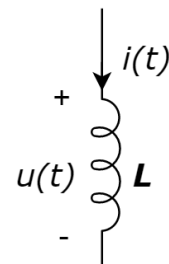
$$[L] = \text{H}$$

Inducirani napon na zavojnici

- ako se mijenja jakost struje kroz zavojnicu, mijenja se i jakost magnetskog polja, što rezultira pojavom da se na krajevima zavojnice stvara **inducirani napon**
  - zavojnica se opire promjeni struje stvarajući inducirani napon koji nastoji kompenzirati tu promjenu
- iznos induciranog napona direktno je proporcionalan izmjeni struje u vremenu u promatranom trenutku:

$$u(t) = L \cdot di(t)/dt$$

Energija pohranjena u induktivitetu

- Energija pohranjena u induktivitetu može se dobiti integracijom:

$$W = \int p(t)dt = \int u(t)i(t)dt = \int L \frac{di(t)}{dt} i(t)dt$$

$$W = \int_0^I L \cdot i di = L \frac{I^2}{2}$$

Primjer 7

- Zavojnicom induktiviteta 1mH teče struja:

a) $i(t) = 5t[\text{A}], t > 0$

b) $i(t) = 5 \sin(t)[\text{A}], t > 0$

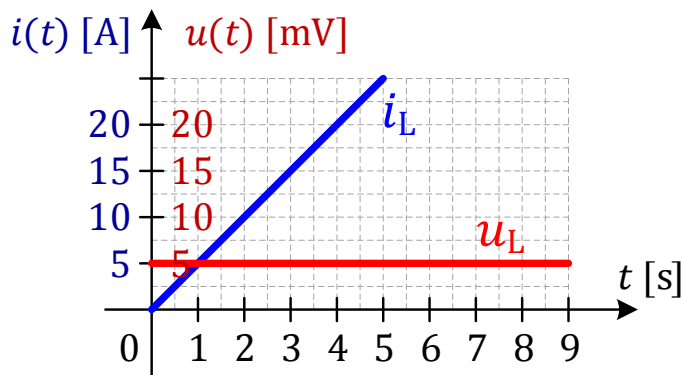
Skicirajte struju i napon na zavojnici. Odredite energiju pohranjenu u zavojnici u trenutku $t = 3\text{s}$.

Primjer 7

- Zavojnicom induktiviteta 1mH teče struja:

a) $i(t) = 5t[\text{A}], t > 0$

$$u(t) = L \frac{di}{dt} = L \cdot 5 \text{V} = 5 \text{mV}$$

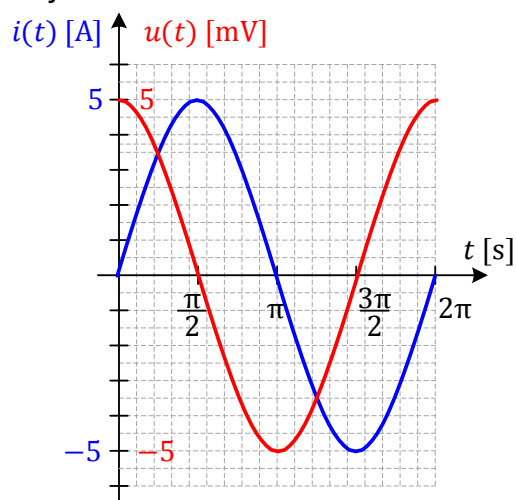

Primjer 7

- Zavojnicom induktiviteta 1mH teče struja:

b) $i(t) = 5 \sin(t)[\text{A}], t > 0$

$$u(t) = L \frac{di}{dt} = L \cdot 5 \cos(t)[\text{V}]$$

Primjer 7

- Zavoјnicom induktiviteta 1mH teče struja:

a) $i(t) = 5t[\text{A}], t > 0$

Odredite energiju pohranjenu u zavoјnici u trenutku $t = 3\text{s}$.

a)
$$W_{t=3} = \int L \frac{di(t)}{dt} i(t) dt = 25 \cdot L \int_0^3 t dt = 25 \cdot L \cdot \frac{t^2}{2} =$$
$$= 25 \cdot 1 \cdot 10^{-3} \cdot \frac{3^2}{2} = 112,5\text{mJ}$$

ili, jednostavnije
$$W_{t=3} = \frac{Li_{t=3}^2}{2} = \frac{1 \cdot 10^{-3} \cdot 15^2}{2} = 112,5\text{mJ}$$

Primjer 7

- Zavoјnicom induktiviteta 1mH teče struja:

b) $i(t) = 5 \sin(t)[\text{A}], t > 0$

Odredite energiju pohranjenu u zavoјnici u trenutku $t = 3\text{s}$.

b)
$$W_{t=3} = \frac{L \cdot i_{t=3}^2}{2} = \frac{1 \cdot 10^{-3} \cdot (5 \sin(3))^2}{2} = 0,2489 \text{ mJ}$$